

збереження й розвитку цінностей і смислів української національної культури. В контексті цивілізаційного поступу українства необхідно розглядати інтелектуальний потенціал та колективну пам'ять українського народу як: 1) культурні феномени, що визначають безперервність культурних традицій спільноти; 2) комунікативно-культуральні форми взаємодії української людини і української спільноти з минулим; 3) як важливі когнітивні умови формування колективної ідентичності.

Окрім цього, феномени пам'яті та забуття є певною формою ставлення українського суспільства до свого історичного минулого. Позитивний потенціал забуття (коли воно стає частиною досвіду так званого «обнулення минулого») полягає, зокрема, у терапевтичній функції мінімізації травматичних наслідків «переломних» і трагічних історичних подій. Сучасні дослідники виділяють травматичне забуття (забування травмуючих подій минулого) і нетравматичне забуття (забування нетравматичних за своїм змістом подій); природне забуття (виключення з пам'яті неактуальної інформації) і кероване забуття як елемент політики пам'яті (що передбачає комплекс цілеспрямованих практичних дій держави і громадянського суспільства для консолідації політичної нації). Кероване забуття в рамках конструктивної політики пам'яті може бути спрямоване, зокрема, на уникнення конфлікту інтерпретацій різних версій історичної пам'яті, що на рівні соціуму часто призводить до міжетнічних і міжнаціональних конфліктів.

В контексті цивілізаційного поступу українства взаємодія колективної пам'яті та інтелекту нації набуває все більш чітких контурів. Зокрема, пам'ять про минуле – це не тільки здатність охороняти від забуття актуальний та подієвий пласти минулого, але й конструктивне ставлення до минулого (його інтерпретаційний та репрезентативний пласти). Одним з невідкладних завдань українських інтелектуалів є вибудовування репрезентативного образу спільного мину-

лого, що припускає свідоме колективне віддання забуттю деяких подій минулого та їх інтерпретацій.

Посилення державного впливу на сферу колективної пам'яті сьогодення детерміноване прагненням багатьох держав протистояти активізації глобалізаційних процесів у сучасному світі. Оскільки вплив держави і громадянського суспільства на сферу пам'яті й забуття є необхідним механізмом збереження національно-культурної цілісності держави, а колективна пам'ять є основою виживання національної держави в умовах глобалізованого світу, то грамотна політика пам'яті є зверненням до спільного минулого з тим, щоб, подолавши розриви в історичній пам'яті громадян, зберегти національну єдність та цілісність держави. Отже, конструктивна політика пам'яті є не тільки необхідним для України інструментом підтримки спільної ідентичності її громадян, але й чинником цивілізаційного розвитку українства.

1. *Августин А.* Исповедь / А. Августин // Психология памяти: Хрестоматия / Под ред. Гиппенрейтер Ю. Б., Романова В. Я. – М.: МГУ, 1998. 2. *Агафонов А. Ю.* Психология мнемических явлений: Учебное пособие / Агафонов А. Ю., Волчек Е. Е. – Самара: Универс-групп, 2005. 3. *Аристотель.* О памяти и припоминании / Аристотель // Вопросы философии. – 2004. – № 7. 4. *Ассман Я.* Культурная память: Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. – М., 2004. 5. *Беркли Дж.* Трактат о принципах человеческого знания // Сочинения / Дж. Беркли. – М.: Наука, 1978. 6. *Бурлачук Л. Ф.* Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2008. – 688 с. 7. *Ганзен В. А.* Системные описания в психологии / В. А. Ганзен. – Л.: Наука, 1984. 8. *Гоббс Т.* Сочинения: В 2 т. / Т. Гоббс. – М.: Наука, 1991. – Т. 2. 9. *Зинченко Т. П.* Когнитивная и прикладная психология / Т. П. Зинченко. – М.; Воронеж, 2000. – 654 с. 10. *Крылов А. А.* Психология. 2-е изд. / А. А. Крылов. – М.: Проспект, 2005. – 495 с. 11. *Платон.* Менон // Собрание соч.: В 4-х т. / Платон. – М.: Наука, 1990. – Т. 1. 12. *Платон.* Федон // Собрание соч.: В 4-х т. / Платон. – М.: Наука, 1990. – Т. 2. 13. *Плотин.* Об ощущении и памяти / Плотин // Вопросы философии. – 2004. – № 7.

УДК 323.15(477.75):341.223.2(470+571)

Борис Петруньок

Основні виклики кримськотатарській спільноті в умовах окупації Криму Росією

У статті дається коротка характеристика основних викликів і загроз, що постають перед кримськими татарами в умовах російської окупації. Звернено увагу на проблему етнізації суспільних конфліктів, а також реакцію кримських татар на політику Росії, підкреслено складність можливого вибору еміграції на материкову Україну в світлі колективної пам'яті про депортацію.

Ключові слова: Кримські татари, окупація, Російська Федерація, міжнародне право, міжетнічні відносини, Меджліс, Курултай.

The article proposes a brief description of the main threats and challenges that have emerged for the Crimean Tatars under Russian occupation. Attention is paid to the problem of ethnization of social conflicts as well as on the reaction of Crimean Tatars on the Russian politics. The difficulty of possible choice of resettlement on the continental Ukraine in the light of collective memory on Deportation is underlined.

Keywords: Crimea Tatars, Occupation, Russian Federation, International Law, Interethnic Relations, Medzhlis, Kurultaj.

Анексія Криму Російською Федерацією не тільки стала безпрецедентним випадком порушення норм міжнародного права і прикладом захоплення території іншої держави в Європі після II світової війни, але й фактично спричинила загострення ескалації міжетнічної конфліктності на півострові. У переважній більшості українських досліджень Криму до останнього часу підкреслювалась необхідність недопущення конфліктів на етнічному і релігійному ґрунті в Криму. При цьому дослідниками фіксувалися часті намагання етнізації суспільних конфліктів, у першу чергу, для підвищення їх значимості, переведення в «екзистенційну» площину. Таким чином суб'єкт, який підвищує статус конфлікту, намагається

підвищити статус власний як його учасника (найбільш резонансними свого часу були факти «хрестоповалів»). Така модель поведінки до останнього часу була притаманна російським націоналістичним організаціям в Криму [3]. Тим не менше, про можливість серйозного міжетнічного протистояння можна було зазвичай говорити лише як про потенційну (окремі випадки протистоянь були інспірованими, але не були етнічними конфліктами за визначенням).

Зараз ситуація принципово відрізняється. Про це можна говорити з кількох причин. По-перше: упродовж останніх років українська владна еліта стихійно вибудувала певну модель поведіння у «кримському питанні». По своїй

суті вона була пасивною, склався певний порядок реагування на проблеми кримського соціуму, в тому числі й на економічні, соціальні чи культурні потреби кримських татар, який можна характеризувати як «невтручання». Управлінська і адміністративна еліта зазвичай ставила собі за мету утримання стихійного «status quo» в питаннях міжетнічних відносин. Намагання порушувати такий баланс для досягнення політичних цілей зазвичай призводило до проблемних ситуацій (наприклад, зміна статусу і складу Ради представників кримськотатарського народу при Президенті України в 2010 році; відповідно до указу Президента № 873 від 26.10.2010, кількість членів Ради скорочувалась, до неї вводились представники проросійських організацій, опозиційних Меджлісу кримськотатарського народу. Лідери останнього розцінили такий крок Президента як політичний тиск на Меджліс, який обґрунтовував своє виключне право на представництво інтересів всього народу і був в опозиції до партії Президента України [9]). По-друге: така ситуація не сприяла повноцінному задоволенню потреб етнічних спільнот (особливо це стосується кримськотатарської спільноти, яка з ряду причин фактично була ізольованою від держави і всі власні потреби намагалася задовольняти самостійно). При цьому однозначно позитивною була тенденція зменшення взаємної недовіри, поступове зниження загального рівня конфліктності від початку 90-х і до сьогодні. Після анексії Криму найбільшою небезпекою для кримських татар став ризик перегляду природи міжетнічних взаємовідносин на півострові.

До цього часу питання міжетнічної взаємодії в Криму, питання ідентичності, перспектив виникнення міжетнічних і міжрелігійних конфліктів та ін. досліджувалися великою кількістю авторів. Зокрема, слід відмітити велику роботу підготовлену колективом Інституту етнополітичних досліджень імені І. Кураса за редакцією М. Панчука, праці В. Котигоренка та В. Рафальського. Практичні й дуже цінні аналітичності висновків є роботи І. Семиволоса і В. Данилова, а також Інституту Близькосхідних досліджень загалом. Також слід відмітити праці О. Духнич, Н. Беліцер, практичні дослідження аналітичних центрів та інститутів (УНЦПД, Центру Разумкова, тощо). Наукове й експертне середовище оперативно і системно досліджувало динаміку розвитку «кримської» і «кримськотатарської» проблеми в тому числі й із залученням міжнародних експертних організацій і фінансових донорів. Розроблялися практичні рекомендації і програми, але державними органами вони, на жаль, ігнорувалися.

На даний же момент величезною проблемою є раптова одномоментна втрата актуальності всіх, навіть недавніх практичних наукових напрацювань із вказаних питань. Така ситуація виникає через знищення самої системи координат, в якій будувалися дані дослідження (запити і потреби етнічних спільнот; адміністративні можливості їх задоволення; статус етнічних спільнот і т. ін.). Україна втратила можливості адміністративного контролю за ситуацією на півострові, державний суверенітет України зараз поширюється на Крим лише номінально. Тим не менше, необхідність вибудовування моделі міжетнічних відносин на півострові має бути включена в загальну стратегію повернення Криму і може стати однією з її основних елементів.

Що стосується розгляду основних викликів, які на даний момент стоять перед кримськотатарською спільнотою, то можна сказати, що кримські татари зараз найбільш незахищені і найбільш вразливі етнічна група на півострові, як в економічному і соціальному відношеннях, так і в плані

збереження власної ідентичності та світоглядних орієнтирів. В подібному становищі також знаходяться українці. Однак тут можна зважати на ряд принципових моментів. Ще на період 2009 року дослідники відмічали, що кількість носіїв виразно української національної ідентичності в Криму значно менша від кількості українців за етнічним походженням (всього 6,5 % від загальної кількості населення [8, с. 7]). Відповідно, існує виразна російсько-культурна (з відповідним світоглядом і уявленнями про відсутність відмінностей між етнічними росіянами і українцями) «слов'янська спільнота» [8]. За нинішньої ситуації ми можемо припустити, що етнічні українці, які до неї включені, не будуть відчувати світоглядного дискомфорту чи якихось інших особливих загроз у зв'язку з анексією Криму. Крім того, українці потенційно мають змогу виїхати за межі півострова на материкову частину України. Для кримських татар подібний крок значно важчий, причому не через економічні причини, а з етичних і світоглядних міркувань (а також у зв'язку з проблемою власної ідентичності). Так намагання виїхати з Криму у кримських татар може вважатися неприйнятним, оскільки це оцінюється як акт прощання зі своєю землею, розривом зі своїм народом [5]. Це пояснюється тим, що концепт Батьківщини (втраченої і потім знову здобутої) у кримських татар завжди був дуже сильним елементом ідентичності, через депортацію і важку боротьбу за повернення. Відповідно, цінність Криму для кримських татар надзвичайно висока, якраз у сприйнятті його як рідної землі, право на яку треба за будь-яких умов зберегти.

Загалом же особливе становище кримських татар на окупованому півострові пояснюється, перш за все, проукраїнською позицією переважної більшості кримських татар, що дуже яскраво проявилася в подіях лютого-березня 2014 року (під час Євромайдану і захоплення російськими військовими Кримського півострова). Так само кримськотатарська еліта залишається проукраїнською (зокрема, Меджліс кримськотатарського народу, який з 1991 року займає проукраїнську позицію, завжди декларував необхідність співпраці з українськими органами влади, співпрацював з українськими політичними партіями демократичного спрямування). Претензії Меджлісу на представництво інтересів цілої кримськотатарської спільноти зазвичай обґрунтовуються особливостями його структури й функціонування. По суті, він є представницьким органом, що обирається на загальнонародному з'їзді (Курултайі) через мережу громадських організацій. Така система національного представництва ще не отримала в Україні правового визнання, Меджліс кримськотатарського народу зареєстрований як громадська організація. Опосередковано особливий правовий статус Меджлісу було визнано зі створенням Ради представників кримськотатарського народу при Президенті України (спочатку до нього в повному складі увійшов Меджліс), однак, зважаючи на цитований вище указ Президента України № 873/2010, він також розмивається. Тим не менше, незважаючи на правову невизначеність, Меджліс неодноразово підтверджував свій статус представницького органу (реальної національної політичної еліти), в тому числі, опираючись на авторитет своїх лідерів М. Джемілева і Р. Чубарова і співпрацюючи з міжнародними правозахисними організаціями, налагоджуючи партнерські стосунки з урядами мусульманських держав.

Для нинішньої Росії однією з основних проблем стосовно Криму є необхідність його визнання як частини РФ. При цьому визнання як зовнішнього, зі сторони міжнародного співтовариства, так і визнання внутрішнього, з боку власних

громадян, і особливо – кримчан. Щодо намагань переконати міжнародне співтовариство в доцільності такого визнання, то вони є повністю провальними і безперспективними. Визнання внутрішнє для правлячого режиму значно важливіше, адже воно фактично гарантує лояльність до режиму (лояльність забезпечена силою або загрозою застосування сили, як і в інших авторитарних і тоталітарних суспільствах). При цьому добре організована кримськотатарська національна еліта (і спільнота загалом), потенційно опозиційна до російської влади в Криму, від початку окупації розглядалася Кремлем як загроза власній легітимності на півострові. Відтак, на кримських татар почав здійснюватися тиск. Зараз є підстави говорити про те, що такі дії репресивного характеру спрямовані не лише проти конкретних представників кримськотатарської політичної еліти, але й проти цієї спільноти загалом. Можна виокремити кілька складових у практиці такого тиску для більш точного визначення загроз, з якими стикаються кримські татари.

Тиск на політичну еліту. Лідери Меджлісу від початку окупації Криму РФ зайняли однозначно проукраїнську позицію, відмовилися визнавати входження Криму до складу РФ. Характеризуючи так званий референдум про незалежність Криму, М. Джемільєв з власних джерел озвучив реальну явку в 34,2 %. Кримські татари волевиявлення масово проігнорували (їхня позиція має особливе значення, зважаючи на те, що 20.03.2014, щоправда вже після «референдуму», Верховна Рада України своєю постановою визнала кримських татар корінним народом, а Меджліс і Курултай – його представницькими органами [10]). Пізніше, Меджліс відмовився брати участь у виборах депутатів «Державної ради Республіки Крим», що відбулись 16 вересня 2014 року. Загалом, до останнього часу здійснювалися лише окремі спроби налагодження співпраці представників Меджлісу з російськими органами влади (за необхідністю захисту своїх прав, зважаючи на невизначеність термінів повернення Криму Україні). Можемо сказати, що такі спроби не були успішними. Російська сторона для нейтралізації кримськотатарської проукраїнської еліти використовує наступні методи: фізичне витіснення лідерів національного руху за межі Криму. Третього травня 2014 року Мустафу Джемільєва окупаційна влада не пропустила на півострів. Джемільєва зустрічали кілька тисяч кримських татар, які змогли прорватися на нейтральну смугу. Акція отримала широкий розголос, влада Криму розпочала за цими фактами кримінальні провадження. Пізніше за цю акцію Меджліс був звинувачений в екстремістській діяльності. В'їзд до Криму голові Меджлісу кримськотатарського народу Рефату Чубарову також був заборонений. Таким чином, основні кримськотатарські спікери, лідери громадської думки, репрезентанти кримськотатарської спільноти на міжнародній арені були фізично відрізані від півострова. При цьому в Криму проводились обшуки у членів місцевих Меджлісів, вилучалася комп'ютерна техніка і документація. 17 вересня за рішенням суду Меджліс кримськотатарського народу зобов'язали звільнити приміщення по вулиці Шмідта 2 у Сімферополі. За цією адресою також розміщувались благодійний фонд «Крим» і газета «Авдет». Майно та рахунки організації були заарештовані. Організаціям пред'явлені значні суми штрафів за результатами перевірки Держкомітету РФ з охорони культурної спадщини.

З точки зору російської влади стратегію щодо кримськотатарської еліти умовно можна назвати «розхитуванням». З одного боку, тиск на неї поступово посилювався, що в

кінцевому рахунку призвело до арешту будівлі Меджлісу і недопущення національних лідерів на півострів. З іншого боку, з початку березня російська влада намагалася встановити контакти з Меджлісом, зокрема, через візити делегацій єдиновірців з республіки Татарстан (28.02.2014, 5.03.2014), але така тактика не допомогла домогтися лояльності до російської влади.

Також наряду з прямими методами тиску в Криму зараз застосовується апробована раніше технологія створення проросійських організацій, опозиційних Меджлісу. Серед таких, наприклад, є створена в 2010 р. Координаційна рада громадсько-політичних сил кримськотатарського народу, «Міллі Фірка» [7] («Народна партія», назва організації запозичена у провідної політичної кримськотатарської партії періоду визвольних змагань 1917 року; використання цієї назви можна сприймати як намагання штучно підвищити власну значимість, викликати інтерес до себе; дана організація до цього часу є маргінальною). Серед нещодавно створених – громадська організація «Себат» [12] (яка відзначилася участю в організації провладних масових акцій (так званого антимайдану) в Києві у грудні 2013 року [1], частина її представників – салафіти.) Ці організації тою чи іншою мірою намагалися замінити Меджліс і висловлювали власні претензії до представництва інтересів всіх кримських татар. В кінці жовтня 2014 року чиновники з числа кримських татар, що займають різні посади в органах «влади» анексованого півострова, виступили з ініціативою створення нового громадського руху під назвою «Къирим» (організаторами виступили колишні представники Меджлісу, членство яких на даний момент призупинене). За словами одного з засновників, Ремзі Ільєсова, ця структура не буде альтернативою Меджлісу, однак, в той же час вона декларує необхідність створення загальноросійської міжрегіональної організаційної структури з представництвами в регіонах для вирішення проблем кримських татар у рамках російського законодавства. Створення державної програми сприяння кримським татарам до 2020 року [2].

Загалом дану ситуацію протистояння окупаційної влади і Меджлісу, дуже чітко в одному зі своїх недавніх інтерв'ю охарактеризував Рефат Чубаров: «Окупаційна влада ставить на так звану «чеченську версію». Вони шукають серед кримських татар людей, які зможуть гарантувати їм контроль над своїм народом. Людей на кшталт Рамзана Кадірова. Російська влада матиме відносини лише з такою маріонетковою владою, на зразок створеної у Чечні. Така модель досить ефективна в РФ, але вона не може бути довготривалою, а отже, у перспективі її існування приречено. Поки Меджліс вони не закриватимуть, і працюватимуть над таким собі його ребрендингом» [11].

Якщо вказану ситуацію розглядати з точки зору намагання Кремля зберегти принаймні позірну легітимність російської влади в Криму (для своїх же громадян). То можна сказати, що є необхідність формування образу «правильних» проросійських кримських татар (перш за все, для підтримання внутрішньої легітимності, особливо на фоні активної позиції Меджлісу, зважаючи на політичну активність його лідерів, в тому числі й на міжнародній арені).

Сприймати наведені вище факти лише як прояв репресій проти певних еліт, які напряму не зачіпають весь кримськотатарський народ, не можна, зважаючи на особливий статус Меджлісу і його почесного лідера Мустафи Джемільєва. Розглядаючи проблему ширше, можна говорити про намагання силовим способом переформувати систему суспільних

зв'язків (адже, як уже зазначалося, Меджліс за змістом є не лише системою адміністративних органів, він також структурує систему організацій, що виконують суто соціальні й культурні функції). А в такому випадку системний тиск на громадські організації, кримськотатарські ЗМІ (наприклад, журналістів телеканалу АТР звинуватили в екстремізмі), благодійні фонди може трактуватися, принаймні, частково, як прояв політики етноциду. Етноцид зазвичай визначається як різновид етнонаціональної політики, спрямований на знищення ідентичності й культури певного народу (етносу). При цьому кінцева мета етноциду і геноциду збігаються (відмінні лише методи – практика геноциду передбачає фізичне знищення представників етносу, тоді як етноцид спрямований на розмивання ідентичності, знищення основних ознак етнічної спільноти). На щастя, зараз немає достатніх підстав говорити про повноцінну політику етноциду щодо кримських татар з боку окупаційної влади. Однак примітно також те, що політика етноциду в якості свого основного методу передбачає здійснення комплексу заходів, що руйнують системні зв'язки всередині народу [6, с. 694]. При цьому, на нашу думку, тут ми можемо говорити як про жорсткі форми (подібно до сталінської депортації), так і про закамуфльовані, однак, потенційно так само руйнівні за своїми наслідками. Можна припустити, що подібний процес окупаційна влада зараз намагається розпочати в Криму стосовно кримських татар.

Щодо тиску безпосередньо на всю кримськотатарську спільноту варто відмітити випадки зникнення кримських татар. Від початку окупації кількість зниклих на сьогодні наближається до двох десятків осіб, приблизно половину з яких становлять кримські татари. Зважаючи на те, що деякі зниклі люди були знайдені мертвими, зі слідами тортур (перший серед них – Решат Аметов, який 3.03.2014 вийшов на одиничний пікет проти анексії Криму, був затриманий так званою кримською самообороною, а 15.03.2014 його було знайдено мертвим, зі слідами катувань [4]), всі наступні випадки зникнення людей в Криму сприймаються як переслідування за політичні погляди. Кримські татари при цьому схильні сприймати такі факти як потенційну загрозу спільноті (у сприйнятті кримських татар до політичних поглядів як підстави викрадень додається ще й етнічна підстава). Сама можливість актуалізації міжетнічного протистояння в такому форматі становить велику небезпеку, в першу чергу, для кримських татар.

Якщо звернути увагу на дослідження ідентичності основних етнічних груп півострова, то абсолютна більшість з них упродовж років розбудови незалежної України фіксували певне протиставлення самоусвідомлення кримських татар і російської (чи російсько-культурної) більшості в Криму. В першу чергу, це проявлялося в питаннях про цінність

українського громадянства, ставлення до ЄС і Росії, в питаннях щодо перспектив розвитку Криму. Проект «російського Криму» завжди був ідеологічною основою російських націоналістів в Криму, а для кримських татар з цілого ряду причин (перш за все, через усвідомлення Криму як своєї батьківщини) він був, і залишається неприйнятним. Таким чином, кримськотатарська спільнота опиняється в небезпечному становищі потенційної «п'ятої колони» (російською владою цілком може бути повторно використаний стереотип про «татар-зрадників»). Єдиним можливим виходом з даної ситуації є максимальне інформування міжнародних правозахисних організацій про становище кримських татар, здійснення активного моніторингу щодо дотримання прав людини в Криму і недопущення подальших репресій через широкий медійний розголос тих негативних фактів, які вже мали місце. При цьому це завдання має виконати саме українська держава, як така, що має максимально сприяти своїм громадянам, навіть тим, які знаходяться на тимчасово окупованій території.

1. «Могилевские татары» совершили на «антимайдане» намаз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 15minut.org/article/sebatovcysovershilli-na-antimajdane-namaz-pomeschenie-dlja-molityu-organizoval.
2. «Совет акшакалов» или альтернатива Меджлису? Зачем крымскотатарские чиновники создали новое движение [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.krymr.com/content/article/26648992.html>.
3. Богомолов О. В., Семиволос І. М. Кримські татари, іслам, мусульмани у російському націоналістичному дискурсі в Криму / О. В. Богомолов, І. М. Семиволос // Східний світ. – 2008. – № 1. – С. 50–60.
4. Крымский татарин, похищенный оккупантами, погиб от ножевого ранения в глаз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/04/8/7021747/>.
5. Лиля Буджурова: Не надо брось родную землю. Qirimbizimvetanimiz! [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.youtube.com/watch?v=Qr8gZwdXrj0>.
6. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Відп. ред., кер. авт. кол., упоряд. Ю. І. Римаренко; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Генеза; К.: Довіра, 1996. – 980 с.
7. Міллі Фирка, сайт організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.milli-firka.org/language/russian>.
8. Національна безпека і оборона. Актуальні проблеми суспільних відносин в АР Крим. – 2009. – № 5.
9. Положення про Раду представників кримськотатарського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/573/2000>.
10. Постанова Верховної Ради України. Про Заяву Верховної Ради України щодо гарантії прав кримськотатарського народу у складі Української Держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1140-18>.
11. Рефат Чубаров: Росія шукає для кримських татар маріонеткового лідера, на зразок Кадірова у Чечні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/refat_chubarov_rosiya_shukae_dlya_krimskih_tatar_marionetkovogo_lidera_na_zrazok_kadirova_u_chemni_1985432.
12. Себат, сайт організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sebat.org.ua>.

УДК 316.774:2:070.1

Марія Петрушкевич

Проблеми комунікації у сучасному світі та релігійна преса України

У статті висвітлюються особливості масової комунікації, що впливають на функціонування релігійного комунікативного середовища України. Розглядаються питання екзистенційної релігійної комунікації, мережевої комунікації, залученість релігійних організацій, осередків, віруючих до діяльності мас-медіа. Особлива увага акцентується на релігійній пресі України, яка сприяє світоглядній та релігійній модернізації віруючих і функціонує за основними принципами світських мас-медіа. Прослідковується тенденція відмежування релігійного комунікативного середовища від світського, а з іншого боку, активне використання ним принципів та механізмів масової комунікації.

Ключові слова: мас-медіа, релігійна комунікація, релігійна преса, мережеві комунікації.